

NEKI FAKTORI KOJI DANAS UTJEČU NA RELIGIOZNO DOŽIVLJAVANJE I IZRAŽAVANJE

Alojzij Slavko Snoj

Pluralizam u mišljenju i vrednovanju, kao i svjetonazorski pluralizam posljedica je ateizma koji se u različitim nijansama ušančio u zapadnom društvu od humanizma do danas. Navjestitelj mora biti svjestan te baštine, koja otežava religiozno doživljavanje i izražavanje suvremenog čovjeka.

1. UVOD

Čovjek je uslijed matematičkih i prirodoslovnih, a zatim i bioloških, psiholoških i društvenih nauka sve više gajio euforičnu svijest da je razvoj znanosti i tehnike put koji će ga dovesti do većeg blagostanja pa stoga i većoj sreći.

U usporedbi s povijesnim promjenama iz prošlosti, promjene u posljednje vrijeme bile su vrlo brze i korjenite, pa stoga i vrtoglave. Napuštanje obitelji i odlazak na posao, podjela rada, preseljavanje iz sela u gradove, preseljavanje s kontinenta na kontinent, pokušaji osvajanja svemira, preživjelost mnogih dosadašnjih poimanja svijeta i prirode, čovjeka i njegova rada, te društva, samo su neke činjenice tih promjena s kojima se čovjek morao suočiti. Ukratko: industrijalizacija, urbanizacija i potrošnja mijenjaju dosadašnje vrednovanje svijeta i čovjeka, pa sto-

ga sve to ima posljedice i u njegovu religioznom doživljavanju i izražavanju.

Čovjek je postigao dotad neslućen uspjeh u izobrazbi i znanju, u stručnosti, u privredi i stjecanju potrošačkih dobara, u nadvladavanju gladi i bolesti, u produženju životne dobi, a posebno na području prometnih veza i komunikacija svih vrsta.

I Drugi vatikanski sabor otkriva više od načelnog optimizma kad govori o tom napretku (usp. GS 39,2; 63,5).

Kako razne promjene u posljednjim desetljećima postaju sve brže, neka nam pokažu dva primjera: 1. Šezdesetih godina nitko nije s takvom stvarnošću postavljao pitanja o izvorima i zalihama energije kao što se to odjednom dogodilo deset godina kasnije. 2. Okružnica pape Pavla VI. (1968) o pravilnoj regulaciji poroda¹, zbog mišljenja o neprirodnim i stoga nedozvoljenim sredstvima za sprečavanje začeca naišla je na kritiku, ali kad su sedamdesetih godina pozitivne znanosti iz zdravstvenih i psiholoških razloga počele govoriti o štetnosti tih sredstava, biskupska je sinoda 1980. godine naglasila njezino proročko značenje.²

1. Usp. Okružnica pape Pavla VI. Posredovanje človeškoga življenja (25. srpnja 1968), Ljubljana, 1968.

2. Usp. Većjo pozornost in posluš za družine, u: Družina, Ljubljana, 2. stud. 1980, 2.

No ne mijenja samo čovjek znanstveno poimanje, ne oblikuje samo on kulturu i društveni red, nego sve to preobražava i samog čovjeka.

Kao da je Zapad u 20. stoljeću zaboravio ono što je znao već stari kineski filozof Chuang-Tze koji pripovijeda kako je sjeverno od rijeke Han neki čovjek zalijevao svoj vrt. S posudom se spuštao do bunara, zahvaćao vodu i ponovno se s mukom vraćao uzbrdo. Netko ga opazi pa mu reče: "S manje truda moglo bi se učiniti puno više. S pumpom bi u kraćem vremenu mogao navući mnogo više vode i to čak bez napore." Starcu se lice razvedrilo te odgovori: "Ovako sam čuo od svojeg učitelja: 'Tko upotrebljava stroj i srce mu postaje stroj. Tko ima srce poput stroja, gubi jednostavnost. Tko pak izgubi jednostavnost, postaje nesposoban slijediti poticaje duha.'"³

Da čovjek sve više gubi ravnotežu u sebi, te da je sve više zaboravljen od svijeta i društva koje sam izgrađuje, govore nam njegovi brojni problemi, a tu i tamo i duševne bolesti. R. A. Spitz u knjizi "Nastajanje prvih međusobnih odnosa"⁴ navodi dug spisak dječjih psihičkih oboljenja koja ne nastaju zbog nedostatka životno potrebnih materijalnih sredstava, nego kao posljedica nepravilnih odnosa koje prema njima imaju roditelji i odgajatelji. Ta oboljenja u određenim slučajevima uzrokuju potpun gubitak životnih snaga, pa i smrt.

Suvremena literatura, koja je ogledalo društvenog stanja, odražava životnu stvarnost i slikovito prikazuje kako je u ovom društvu obilja mnogošta krivo, kako nijedna vrednota više nije stalna, kako ljudi postaju nesretniji umjesto da budu sretniji. Čovjek – putnik kroz atomski vijek – hoda prodanim srcem i rastavljenom dušom težeći za srećom koju želi izboriti nasiljem.⁵

Drugi znakovi čovjekovih nutarnjih muka jesu: porast alkoholizma i uživanja droga u mnogim zemljama, nasilje nad onim koji se sam ne može braniti – nad nerođenim djetetom, razlabavljenost bračnih veza, rastave i samoubojstva, pogotovu među mladima – u porastu su u svim visoko razvijenim industrijskim društvima.

"Stupili smo u svijet slijepe radne rasplamsalosti i aktivizma, u čemu nam ta zahuktalost baš kad smo je tjerali u ime kršćanstva – da se

čuje i takvo protuslovlje – nije oduzela samo smisao za stvarnost nego i religiozni osjećaj svijeta."⁶

Neki misle da treba demitologizirati svijet i čovjeka, tj. oduzeti mu svu tajnovitost i sveto-st, a pogotovu još osamostaliti sve zemaljske stvarnosti tako "kao da stvari nisu ovisne o Bogu i kao da ih čovjek smije upotrebljavati bez obzira na njihov odnos prema Stvoritelju" (GS 36,3). No baš se to tako korjenito dogodilo da se čovjek odjednom našao u svijetu potpuno razgoličen i opljačkan u svojoj samodostiživoj usmjerenosti prema Bogu. Sekularizacija utapa čovjeka u praktični materijalizam i besciljni nihilizam. Tako sekularizirani svijet i čovjeka prate krize svih vrsta, a svijetu i povijesti pak prijeti katastrofa.⁷

Ali to što izvana ustanovljujemo i što pogađa današnju čovjekovu situaciju, kad se on našao između Scile i Haribde, ima dublje korijenje. Još više. Upravo iz nevidljivih korijena čovjekova višestoljetnog snivanja, njegovih otkrića i zabluda, stremljenja i razočaranja raste i današnji čovjek. Međutim, dok je zacrtavao nove obrise svijeta oko sebe i u sebi pomoću pozitivnih znanosti, u mnogočemu se promijenilo i njegovo religiozno doživljavanje i izražavanje.

Dotaknut ćemo se nekih misaonih tokova koji su svojim utjecajem u posljednjim stoljećima urezali snažnu brazgotinu i našem vremenu i čovjeku. Taj čovjek ima jednako tako pravo da čuje veseli navještaj kao i onaj jučer, te da ga čuje na jeziku i na način koji će mu biti razumljiv. Navjestitelj ima stoga danas jednaku dužnost da pristupi tom čovjeku samaritanskom snalažljivošću, koja je bila utjelovljena u Kristu, da ne bi čovjekovim ranama dolijevao bol namjesto ulja (usp. Lk 10,34). Mora paziti da ne slomi napuknutu trsku i ne ugasi stijenj što tinja (usp. Iz 42, 1–9).

3. Usp. D.T. Suzuki, E. From, Zen Budizam i psihoanaliza, Beograd, 1977, 31.

4. Usp. R. A. Spitz, Die Entstehung der ersten Objektbeziehungen, Stuttgart, 1873, 84 – 87.

5. Usp. M. Bor, Šel je popotnik skozi atomski vek, u: Zvezde soľvečne (pjesme), Ljubljana, 1977, 31 – 45.

6. M. Rožanac, Iz krvi in mesa, Ljubljana, 1981, 14.

7. Usp. nav. dj, 15.

2. OD HUMANIZMA PREKO RACIONALIZMA DO ATEIZMA I NIHILIZMA

Čovječji je razum tražio spoznajnu sigurnost koja bi bila matematički pouzdana i izmjeriva i kao takva znanstveni temelj za daljnji razvoj. U novije vrijeme to je istraživanje povezano naročito s imenom R. Descartesa (1596 – 1650.). Dogodilo se nešto veliko i ujedno sudborno. Spoznaja da je čovjek sposoban otkriti tu sigurnost, da ta sigurnost ne izlazi naprosto iz Boga i vjere u njega, nego iz čovjeka i njegove sposobnosti – to je odlučujuća pukotina koja zadire u čovjekovu svijest sve do danas. Nastupaju nova pravila za prosuđivanje svijeta i novi mislioci koji počinju krojiti snove. Descartesov "cogito" postupno izbacuje sveto i transcendentno iz misaonog ozračja.⁸

To ne znači da dotad nije bilo značajnih otkrića i drugih dostignuća visoke kulture. Potpuno nov pomak jest da čovjek za sve to ne traži više razloge i dokaze u Bogu, nego u sebi. U tome je skrivena i tragika. Tek što se Bog počinje povlačiti s pozornice čovjekovih snova, iako još uvijek nije u pitanju njegova egzistencija, već čovjek traži dokaze za svoje vlastito postojanje. Rođenjem racionalizma rođena je i sumnja u ateizam u prirodoslovnim znanostima ili u prirodoslovni ateizam.

1. Prirodoslovni ateizam

Što bi se dogodilo da je Crkva u onom času zauzela drukčije stanovište prema novonastalim pozitivnim znanostima, slično kao što ga je zauzela prema umjetnosti? To ostaje pitanje. No sigurno je da ne bi bilo potrebno žaliti određenih dometa, kao što je to npr. učinio Drugi vatikanski sabor (usp. GS 36,2).

Pa i određeni smjer askeze i duhovnosti onog vremena, kako je npr. sadrži knjižica "Nasljeduj Krista"⁹, ili kako ju je poimao B. Pascal (1623 – 1662.), koji naglašava strogu askezu, odricanje od bilo kakvih zemaljskih užitaka, postaje bijeg od svijeta i manje uvjerljiv. Gajenje askeze i zanemarivanje ljudskih vrednota i međuljudskih odnosa, naglašavanje Boga na račun

čovjeka, naglašavanje kršćanstva na račun humanizma, sve je to kod mnogih uzrokovalo otpor i pripremilo put humanističkom ateizmu u moralnim pitanjima.

2. Humanistički ateizam

Kako se ateizam pojavio u znanosti 17. stoljeća, tako se pred kraj 18. stoljeća pojavio drugi, još jači val političkog ateizma. To je protuslovna pojava kakvih je u povijesti bilo više: političko–ateistički pokret rastao je na kršćanskom tlu i u trenutku kad je politička moć bila u rukama raznih crkvenih ljudi. Kao primjer uzmimo Francusku. Knezovi, biskupi i kardinali previše su vladali u "Božje ime", pa umjesto da su se zalagali za socijalna i politička prava ljudi, oni su se apsolutistički odnosili prema njima, nametali im teška financijska bremena i gušili ih u podjarmljenosti.¹⁰ Revolucionarna misao rađa praktični politički ateizam: moguće je vladati ne oslanjajući se više na Boga.

3. Politički ateizam

Istina, trenutak francuske revolucije s pobjedom boginje razuma bio je prolazan (1793), ali ostala su iskustva koja otad nadahnjuju Evropu. Prije revolucija koje su potresle Evropu u posljednjim stoljećima, nastupila je u 18. stoljeću revolucija duha - prosvjetiteljstvo. Ono je zahvatilo razna područja čovjekove djelatnosti: njegov politički i društveni život, a posebno područje kulture, književnosti i školstva. Ali to još nije bio čas da bilo kakva filozofija odgovori na pitanja iz tih područja čovjekova duha. Bog je još uvijek bio prisutan u dubini ljudskog bića. Baš zato se kod G. F. V. Hegela (1770 – 1831.) pojavilo racionalističko pitanje: Kako utemeljiti ljudsku vjernost? Ne ide mu se za onim što se već događa u Francuskoj gdje se šire bezbožne

8. Usp. C. Fabro, *Introduzione all' ateismo moderno*, Roma, 1964, 597. Za pregled misaonih tokova usp. *nav. dj.* i H. Küng, *Existiert Gott?* München, 1978, 23 – 469.

9. De imitazione Christi, nakon 1427. godine vrlo raširena knjižica T. Kempenca u Evropi.

10. Usp. H. Küng, *nav. dj.*, 110.

ideje, nego za stvarnom mogućnošću obnove religioznosti za moderno prosvijetljeno društvo. Ujedno mu se svom oštrinom postavlja pitanje o Božjoj biti.

Ali više nije bilo moguće zaustaviti lavinu koja se odlomila. Put od religioznosti preko racionalizma u ateizam stvarno nije dug. Izjava L. Feuerbacha (1804 – 1872.), koji je od teologa postao ateist, ukratko označava taj put: "Moja prva misao bila je Bog, druga mi je bila razum, a treća i posljednja moja misao jest čovjek."¹¹ Predmet filozofskog razmišljanja odsad više nije Bog, nego čovjek. Rodio se antropološki ateizam, koji se još susreće s Bogom u raspravama o religiji i teologiji, ali ne za dugo.

I na području medicine i psihologije izvršen je znatan preokret u poimanju čovjeka, njegove tjelesnosti i duševnosti. Okrunilo ga je Freudovo otkriće i vrednovanje čovjekove podsvijesti, te gledanje na njegovu spolnost (S. Freud 1856 – 1939.). Dva negativna doživljaja utjecala su na Freuda i prouzročila kasnije njegov negativan stav prema njoj. U obitelji je doživljavao religiju kao goli ritualizam bez dubljeg sadržaja. A kao Židov osjetio je antisemitizam na vlastitoj koži. Za njega religioznost nije ništa drugo doli neuroza koju uzrokuje strah i prisila.

5. Psihoanalitički ateizam

To bismo mogli nazvati psihoanalitičkim ateizmom. Psihoanaliza naravno započinje s Freudom, ali ne svršava. Tako je već K. G. Jung (1875 – 1961.) s obzirom na religioznost potpuno drukčijeg mišljenja. Ideje pak naravno dozrijevaju najprije zajedno, kao pšenica i kukolj. Ateizam postaje eksplicitan (nedvosmislen) ateizam – svjetovni nazor koji zahvaća čovjekov cjeloviti pogled na svijet.

6. Svjetonazorski ateizam

K. Marx (1818 – 1883.) usvojio ga je još dok je bio mlad. Nije se odlučio za nj tek nakon svoje kritike religije, kakvu je on poznao, nego je preuzeo baštinu od svojih idejnih prethodnika.

Marksizam, koji se po njemu tako zove, prije svega je ideološki sistem koji povezuje dijalektično shvaćanje svijeta i društva preuzeto od Hegela, te ateizam i materijalizam Feuerbacha. Po prvotnom marksističkom shvaćanju Bog je samo čovjekova projekcija, a religija jednako tako čovjekov produkt, pa je stoga opijum za ljude i otuđuje čovjeka. Privrednim razvojem i poboljšanjem životnih uvjeta ona će nestati sama od sebe.

Zbog loših religioznih iskustava i osobnog neprijateljskog stava prema religiji Lenjin je još poostrio to shvaćanje. Baš zato što je taj sistem manje filozofski uvjerljiv, on se više učvršćivao kao borbeni ateizam. Budući da danas različiti društveno-politički sistemi imaju marksizam (koji uključuje materijalizam i ateizam) za svoju službenu ideologiju, to je položaj čovjeka u takvom sistemu prilično zapleten. Ateizam u takvom sistemu nije samo stvar pojedinaca, kako se to događalo u prošlosti, već je to ideologija vlasti koja ga na najrazličitije, pa i skrivene načine, nameće cijelom društvu s nakanom da ga oblikuje sam.¹² Ovdje se otvara pitanje slobode, dostojanstva i čovjekovih prava.

No danas je najrašireniji praktični ateizam (nekakav zbir ateizama) kad čovjek živi (u odsutnosti Boga) kao da Boga nema. Radi i sanja, ne utječe se Bogu, ne niječe ga izričito, ali se i ne pita o njegovu postojanju i utjecaju na naš vlastiti život.

Tako naše stoljeće nosi u sebi najraznovrsniju duhovnu baštinu. Među posljednjim idejama koje je prihvatilo, i koje su bez sumnje najradikalnije s teškim posljedicama, bile su ideje F. Nietzschea (1844 – 1900.) koje je objavio godine 1882:

7. Nihilizam

"Gdje je Bog... Reći ću vam! Mi smo ga ubili – vi i ja! Svi smo njegovi ubojice!... Tko će utješiti nas – ubojice nad ubojicama? Najsvetije i najsnažnije što je svijet dosad imao, zakrvavljeno je pod našim noževima. Tko će isprati tu krv s nas? Kakvom bismo je vodom mogli is-

11. Usp. nav. dj, (isti autor), isto.

12. Usp. Človek in kristjan v današnji slovenski družbi in Cerkvi, Prenova 6, Ljubljana, 1979, 7 – 11.

prati? Kakve bismo darovne žrtve za grijeh i kakve svete igre morali izmisliti? Nije li veličina tog djela prevelika za nas? Ne bismo li sami morali postati bogovi da bismo bili dostojni tog djela? Dosad nije bilo veće stvari, i tko god bude rođen poslije nas, zbog toga će djela pripadati većoj povijesti nego što je bila ijedna dosad...

Kako da ispijemo more? Tko će nam dati spužvu kojom bismo isprali cijeli horizont? Što smo učinili kad smo sa zemlje odstranili njezino sunce? U kojem se smjeru sada vrti? Bog je mrtav! Bog ostaje mrtav!"¹³

Nietzsche je htio usporedbu otvorenog mora, širokog horizonta i nove jutarnje zore slikovito predstaviti kao novo doba u kojem će čovjek biti potpun gospodar. Usporedbe su jače od teorijskog govora kojim bi tek mogao izraziti ono što je mislio: čovjek će biti potpuno čovjek tek kad se oslobodi Boga; stoga neka ne teži za Bogom, nego za višim oblikom čovjekova postojanja. Značajan primjer ropskog morala i umanjivanja čovjeka vidi Nietzsche u kršćanstvu.

Nietzscheov je bog umro, a rodio se Nietzscheov natčovjek. Upravo zbog toga bilo je potrebno obračunati s Bogom. Danas pak, kad smo doživjeli kako se izrodio i njegov natčovjek, pogotovo koncentracijskim logorima i smrću milijuna ljudi, više od Nietzscheove sigurnosti o smrti boga i rođenju natčovjeka, sa svom težinom dižu se njegova pitanja: "Kamo idemo sada, dalje od svih sunaca? Ne rušimo li se neprestano?... Ostaje još iznad i ispod? Ne lutamo li u beskonačnom ništa?"¹⁴

Pokazalo se da ako ne postoji Bog, i čovjek strahuje za svoje postojanje, a u životu ne nalazi nikakav smisao. Poslije nastupa kaos, smrtni mraz i noć: nihilizam.

Nietzscheov odnos prema Bogu i religiji izvira iz negativnih religioznih doživljaja. Kršćanstvo je doživljavao samo kao vjeru pobožnih i slabih – ženskih duša. Bio je sin protestantskog pastora, a u obitelji su ga okruživale i odgajale većinom ženske. Bog je najčešće bio čep za sve gdje je otkazala ljudska moć, znanje ili njegov govor.

Veći utjecaj nihilizma dolazi od različitih filozofa i pisaca koji njegovu misao šire sve do danas, pa i kod nas.

To je nekoliko odrednica koje određuju egzistenciju čovjeka postavljenog u naš prostor i vrijeme. Sudbonosnost je prije svega u različitim iskrivljenim interpretacijama ili u nekritičkom i neodgovornom preuzimanju baštine prethodnika. Današnji čovjek previše sve pretpostavlja činjenicama, koje su ga dovele u tu situaciju, umjesto da se sa svakom od njih kritički suoči. O takvom suočavanju i opredjeljenju naime ovisan je njegov put u budućnost.

ZAKLJUČAK: BAŠTINA – TERET I NADANJE

Nema više jedinstvene interpretacije svijeta i života. Otežano je i kritičko suočavanje s tako različitim polazištima. Jedinственost u mišljenju, prosuđivanju i vrednovanju bila je moguća dokle god je svima za sve to bilo zajedničko ishodište. Na Zapadu je to bilo do nastupa racionalizma, tj. dok je to ishodište bio Bog. O svemu što je dotad bilo jednako dobro, zlo, dopustivo, obvezujuće, o čemu je odlučivala kršćanska moralka, pojedinac danas drukčije misli. Nije naime za svakoga jedino ishodište Bog, niti moralka jedini tumač. Za nekoga mogu jednako tako važna ishodišta biti ekonomija, politika, statistika ili sociologija, antropologija ili psihologija itd. Upravo zbog različitih ishodišta – prosudba ili vrednovanje o tome što je dobro, zlo, dopustivo, obvezujuće itd. danas je vrlo različito.

Suvremeno društvo nema jedinstvenog pogleda na svijet; nema više sveopćeg sustava objektivnih vrednota, osim nekih koje izlaze iz čovjeka i koje se mogu različito tumačiti i ostati općenite tvrdnje kao npr: čovjek ima pravo na samoostvarenje, svaki pojedinac neka razvije svoju osobnost, treba poštivati jednaka prava drugog čovjeka; zatim humanizam, demokratičnost kao osnovni model društvenog života itd. Nasuprot tome društvo (i škola i vjeronauk) imalo je u prošlosti pored sadržaja učenja i točno određen kanon vrednota i ljudskih kreposti, koji je imao temelj u više ili manje prosvijetljenom humanističko–kršćansko–ljudskom uzoru. Da-

13. F. Nietzsche, *Die Fröhliche Wissenschaft*, u: *Werke in drei Bänden mit einem Index*—Band, Band II, München, 1955, 127.

14. Isto.

nas se pitamo nije li to preživjeli odgojno—obrazovni ideal, koji više ne odgovara današnjim spoznajama, jer premalo poštuje načela posebnosti svakog pojedinca i pravo na slobodno opredjeljenje. Time se ujedno otvara i pitanje uzora ili modela (u odgoju, vjerskom odgoju i životu uopće) koji bi danas bili prihvatljivi. A oni su nužni. Jednako je teško ako ih nema, ili ako ih ima previše, ili ako su premalo izraziti — papirnati.

Nazor ili pogled na svijet pojedinca obično se oslanja na prijedeni put neke skupine ljudi. Određenu ulogu imaju kultura, filozofija, religija, privreda i politika, jednom riječju: tradicija. Važnu ulogu ima i način vrednovanja ljudi i stvari. Kad mlad čovjek stupa u život, ima pravo na potpuno slobodan izbor svog nazora na svijet, a društvene institucije imaju dužnost da mu to omoguće. Ukoliko se u odgoju ili izobrazbi prikazuje kao jedino pravilan samo jedan oblik nazora na svijet, onda to postaje ideologija.¹⁵ Manipulacija, krnjenje ljudske osobnosti i kršenje čovjekovih prava u takvim slučajevima nije rijetko. Radi se o intencionalističkim smjerovima u prošlosti i sadašnjosti u odgoju i obrazovanju. One nemaju za prvotni cilj da odgoje mladog čovjeka tako da najbolje razvije svoju osobnost i pripremi se za samostalan život, već ga žele osposobiti da bude izučen u raznim strukama, proizvodno uspješan, što najviše koristi sistemu. To vrijedi kako za kapitalistički tako i kolektivistički društveno—ekonomski sistem. Slično bi se moglo spočitnuti i Crkvi ako bi htjeli odgajati samo sebi vjerne članove, čega se, posebno nakon Drugog vatikanskog sabora, treba brižno čuvati (usp. GS 2).¹⁶

S pluralizmom vrednovanja i svjetovnih nazora povezan je određeni pluralizam u doživljavanju i izražavanju, te ga na neki način nadilazi.

Ne uvjeravaju više suprotnosti u crno—bijeloj tehnici. Kao npr. riječi: sretan, zadovoljan, blažen, veseo — to su pridjevi statičnog tipa. Danas se radije izražava više dinamično i opisno iako je takvo izražavanje manje određeno, a povezano je i s rizikom manjeg razumijevanja; radije se npr. govori o doživljajima koji obogaćuju, izazivaju, koji pobuđuju nadu, nešto zahtijevaju od pojedinca, koji mu nešto znače itd.¹⁷

Otkazuju i suprotnosti kao: napredan—

zaostao, izobražen—neuk, iskusan—neiskusan, marksist—kršćanin i dr. Takve pregrade padaju gdje se pokaže da netko može na nekom području biti vrlo napredan, izobražen, iskusan..., a istodobno na drugom zaostao, neuk, neiskusan: da je netko npr. komunist bez stranke i ujedno kršćanin bez Crkve; kršćanin koji prihvaća marksističku dijalektiku za tumačenje svijeta i društva. Taj put nije izboren, niti prihvatljiv za sve. To je u pravom smislu riječi pluralistički put. Je li to prerastanje uskih svjetonazorskih poimanja koja dijele ljude i ujedno temelj nekog novog humanizma? To je nadanje koje se rađa i vodi razmišljanju. Izobrazbi, odgoju i katehezi pak postavlja danas velike i odgovorne zadatke.

Pregled ovih nekoliko faktora koji utječu na religiozno doživljavanje i izražavanje kod današnjeg čovjeka govori nam da se ne smiju dopustiti prebrze i paušalne prosudbe s obzirom na njegovu (ne) —vjernost. Stanje je zapleteno, pa je i navjestitelj upleten u nj.

Istina je da se čovjek raznim ateizmima udaljio od Boga (prostorna metafora!), ali se ipak smijemo nadati da zbog toga nije izgubljen. Navjestitelj će mu posvetiti još veću pažnju i ljubavnost da bi ondje gdje je i kakav je mogao dati svoj osobni odgovor Bogu koji ga kao nekad zove: "Adame, gdje si?" (usp. Post 2,9).

15. Usp. C. Menze, *Weltanschauung*, u: *Lexikon der Pädagogik III*, Freiburg, 1974, 348 — 349.

16. Usp. F. Perko, *Teologija — prodiranje v neskončni svet Božje stvarnosti*, u: *Družina*, Ljubljana, 26. lipnja 1977, 16.

17. Usp. C. R. Rogers, *Entwicklung der Persönlichkeit*, Stuttgart, 1976, 195.